

повести показывает, что *Сонечка* предстает как произведение, динамика которого обеспечивается постоянными пересечениями границ между сферами фиктивного и реального на разных уровнях. Это позволяет, по мнению исследовательницы, посмотреть на повесть Улицкой как на саморефлектирующее произведение.

Итак, Тюнде Сабо, как мы старались показать, раскрывает в монографии *Родословная «Сонечки». Генетический фон повести Л. Улицкой* новые структурные и семантические возможности первой повести современной писательницы. Рассмотрение *Сонечки* на фоне родственных произведений позволяет прочитать ее по-новому, как повесть, в центре которой находится проблема взаимосвязи *действительного и фиктивного* в художественной литературе.

Книга Тюнде Сабо является важным этапом в научном постижении творчества Людмилы Улицкой. Она открывает путь к поискам родословной творчества писательницы в целом и к обобщающим выводам на тему места ее творчества в современной русской литературе.

Aleksandra Szymańska
Uniwersytet Łódzki

P. Mitzner, L. Fleishman, METAMORFOZY LWA (LEONA) GOMOLICKIEGO, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2015, ss. 316.

Lew Gomolicki do 1945 roku był poetą rosyjskim, przedstawicielem warszawskiego «odgałęzienia» rosyjskiej literatury emigracyjnej; po II wojnie światowej zaś, zarzucając poezję w języku rosyjskim, «przeinstalował się» na język polski i napisał w nim kilkanaście dobrze przyjętych przez krytyków i czytelników powieści. Przynależąc jednocześnie do literatury polskiej i rosyjskiej, w żadnej z nich nie był dobrze znany, choć w innym wymiarze i z innych powodów. W ZSRR skazano go, podobnie jak pozostałych rosyjskich twórców emigracyjnych, na literacki niebyt. Po 1991 roku sytuacja ta właściwie się nie zmieniła, o Gomolickim w Rosji do niedawna jeszcze w ogóle nie pisano. W Polsce był znany niemal wyłącznie jako prozaik, nie mogły tego zmienić ani wybiórcze i zakamuflowane wspomnienia poety zamieszczone przez niego w autobiograficznych powieściach, ani próby przybliżenia niektórych aspektów jego twórczości rosyjskiej, podejmowane przez nielicznych polskich badaczy¹.

¹ Zob. np.: J. Rzymowski, *Erynie historii i człowieka. O pisarstwie Leona Gomolickiego*, Łódź 1973; J. Kulczycka-Saloni, *Przedwojenne i powojenne pisarstwo Leona Gomolickiego*, „Przegląd

Jako pierwsi istniejący stan rzeczy zmienili Rosjanie, którzy w ramach wciąż intensywnych badań nad rosyjską literaturą emigracyjną opublikowali w 2011 roku trzypięciotomowe wydanie utworów Gomolickiego z okresu rosyjskiego² zaopatrzone w obszerne studium życia i twórczości poety³.

Metamorfozy Lwa (Leona) Gomolickiego są, jak można przeczytać we *Wstępie*, „zmienioną w stosunku do rosyjskiej, polską wersją wstępu do tej edycji” (s. 8). Zamiarem Autorów było „odsłonić jedną z twarzy Lwa Gomolickiego – wybitnego poety rosyjskiej porewolucyjnej emigracji” (s. 9), w tym także „uchwycić i zrozumieć logikę zmian poetyki autora” (s. 9), wywołanych „zarówno kataklizmami dziejowymi, jak i przemianami wewnętrznymi, czysto artystycznej natury” (s. 9).

Tak sformułowany cel zaważył na obranej metodzie badawczej. Książka ma formę biografii, jest opowieścią o życiu i twórczości Gomolickiego, podaną w porządku chronologicznym. Formuła „życia i twórczości” pozwoliła uwypuklić głęboko dialektyczny charakter związków między obiema tymi sferami, w jednakowej mierze uchwycić działania twórcze Gomolickiego i powstające dzieła jako „elementy całościowego przebiegu biograficznego”, rozpoznać „w materiale biografii pisarza szanse i szyfry jego twórczości”⁴.

Zgodnie z tytułem książki, biografia Gomolickiego została ukazana jako proces nieustannych przemian, za których sprawą z prowincjonalnego, mało znanego twórcy przekształcił się on najpierw w jednego z czołowych przedstawicieli literatury rosyjskiej emigracji w Polsce, uznanego poetę, krytyka i działacza literackiego, następnie zaś – w przyjmowanego z aprobatą polskiego prozaika. W biografii Gomolickiego Autorzy wyodrębnili trzy okresy i zaprezentowali je w trzech rozdziałach. Pierwszy, pt. *W Rosji i po Rosji*, ukazuje losy Gomolickiego od urodzenia w Petersburgu w 1903 roku, po dzieciństwo spędzone w Rosji i wczesną młodość na Wołyniu, w miasteczku Ostróg. Rozdział drugi, zatytułowany *W Warszawie*, obejmuje lata 1931–1939, okres aktywnego uczestnictwa poety w życiu literackim warszawskiej diaspory rosyjskiej. Ostatni, najkrótszy rozdział, noszący tytuł *Pożegnanie z prze-*

Humanistyczny” 1995, nr 4, s. 47–57; W. Skrunda, *Rosyjski uchodźca na polskim bruku. O poemacie Lwa Gomolickiego „Warszawa” (1934)*, „Studia Rossica X”, Warszawa 2000, s. 89–125; idem, *Echa „gniewnych jambów” w poemacie Lwa Gomolickiego „Warszawa” (1934)*, „Studia Rossica XI”, Warszawa 2000, s. 187–197; idem, *Zamysł poematu Lwa Gomolickiego „Warszawa” w świetle inwentyw Karola Radka i nauk mnicha Ewagriusza*, „Studia Rossica XII”, Warszawa 2001, s. 215–228.

² Л.Н. Гомолицкий, *Сочинения русского периода*, под общей ред. Л. Флейшмана, т. I–III, Москва 2011.

³ Л. Беложевская, П. Мицнер, Л. Флейшман, *Лев Гомолицкий и русская литературная жизнь в межвоенной Польше*, [w:] ibidem, т. I, s. 5–282.

⁴ J. Sławiński, *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, [w:] *Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej. T. XL: Biografia, geografia, kultura literacka*, red. J. Ziomek i J. Sławiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 15.

sztosćią, skupia się na życiu poety od chwili wybuchu II wojny światowej do jego śmierci w 1988 roku.

Podział ten budzi pewne wątpliwości. Warszawski okres w biografii Gomolickiego trwał w rzeczywistości dłużej, niż można by sądzić na podstawie rozdziału drugiego: zakończył się nie w 1939, lecz jesienią 1944 roku, gdy poeta opuścił stolicę po upadku powstania warszawskiego. Autorzy, przyjmując w pracy taką periodyzację, uwypuklili 1939 rok, w wybuchu wojny i będącej jego bezpośrednim skutkiem okupacji Polski dostrzegli te czynniki, które zamknęły poprzedni etap w biografii i twórczości Gomolickiego. Istotnie, wojenne pięciolecie przyczyniło się do rozpadu środowiska emigracji rosyjskiej, znacznie rozluźniło więzi z nim poety, stało się także dla niego etapem twórczych podsumowań. Wydaje się jednak, że wyeksponowanie roku 1939 w duchowej ewolucji rosyjskiego twórcy odbyło się ze szkodą dla roku 1945, który odegrał w niej nie mniej ważną rolę. To przecież właśnie wtedy – po przeniesieniu się ze zburzonej Warszawy do Łodzi, wraz z początkiem życia w skrajnie odmiennych warunkach polityczno-kulturalnych, rozpoczęło się właściwe „pożegnanie z przeszłością” Gomolickiego, którego tak znamienym przejawem stały się starania o wykreślenie własnej rosyjskiej przeszłości i próby wejścia w obszar literatury polskiej. Za podkreśleniem 1945 roku jako wyraźnej cezury w biografii Gomolickiego przemawia nadto jego własna periodyzacja. W jednej ze swych powieści pisał:

Stąd też rodem powtarzające się moje cykle trzynastoletnie. Cykle czasoprzestrzenne z początku, potem zmienione w cykle wytyczające kierunki moich działań. Uszeregowanie faktów nieodparcie rzeczywiste i może być udokumentowane, choć zatrąca fantastyką pitagorejską. Oto wykaz: 1903–1916 Stolica Północy, 1917–1930 Wołyń, 1931–1944 Warszawa, 1945–1958 popularyzator: eseje, wykłady, archiwa, 1959–1972 trzynaście powieści, 1973 – ileś tam jeszcze zostało do podsumowania⁵.

W rozdziale pierwszym Autorzy skoncentrowali się na latach spędzonych przez Gomolickiego na Wołyniu, zaprezentowali początki jego działalności literackiej w Ostrogu, uczestnictwo w tamtejszym gimnazjalnym towarzystwie poetyckim „Czotki”, zaoczne członkostwo w praskim stowarzyszeniu „Skit Poetow”, udział w dyskusjach i sporach literackich prowadzonych na łamach prasy rosyjskiej wychodzącej na Kresach (lwowski „Russkij Gołos”), podejmowane przezeń inicjatywy publicystyczne i wydawnicze, kontakty z przedstawicielami życia kulturalnego rosyjskiej emigracji (np. z Alfredem Bemem).

Rozdział drugi, najobszerniejszy, dotyczy warszawskiego okresu w życiu rosyjskiego poety. Był to dla niego czas intensywnej i wielotorowej działalności literackiej, angażowania się w rozmaite przedsięwzięcia kulturalne, współtworzenia życia literackiego „rosyjskiej Warszawy”. Autorzy odślaniają liczne wcielenia Gomolickiego,

⁵ L. Gomolicki, *Horoskop*, Łódź 1981, s. 47–48.

łączącego pracę poetycką z krytycznoliteracką, publicystyczną i popularyzatorską. Wymieńmy najważniejsze tylko przejawy jego ówczesnej aktywności twórczej, drobiazgowo przedstawione w monografii: współpraca z prasą rosyjskiej emigracji (warszawskie „Za Swobodu”, „Miecz”, „Gazeta ROM’a”, „Motwa”, paryskie „Czysta”, talliński almanach „Now”) i z czasopismami polskimi („Skamander”, „Kamena”), uczestnictwo w organizacjach i towarzystwach literackich („Literaturnoje Sodrżestwo”, „Domik w Kołomnie”, „Swiaszczennaja Lira”), udział w dyskusjach i sporach literacko-społecznych o rosyjskiej literaturze emigracyjnej, działalność na rzecz zbliżenia kultury rosyjskiej i polskiej (kontakty z Józefem Czechowiczem, Włodzimierzem Słobodnikiem i in.).

W rozdziale trzecim znalazło się, poza kilkunastoma początkowymi stronami traktującymi o latach wojennych, omówienie najważniejszej z metamorfoz, jakie wyznaczały kierunek rozwoju twórczości Gomolickiego, tj. przejścia z rosyjskiej poezji do polskiej prozy. Próby wejścia poety w literaturę polską i jednoczesne przejawy odżegnywania się od rosyjskiej przeszłości przybrały na sile wraz z nastaniem nowego ustroju politycznego w Polsce. Właściwą owym czasom atmosferę politycznej indoktrynacji, politykę kulturalną nowych władz Autorzy nakreślili dość pobieżnie, być może wychodząc z założenia, że zagadnienia te są czytelnikom znane lepiej, niż realia funkcjonowania emigracji „pierwszej fali” w Polsce okresu międzywojnia.

Procesowi pieczołowitego odtwarzania i omawiania faktów biograficznych towarzyszy nieustannie proces rekonstrukcji twórczej ewolucji Gomolickiego, ustalenia jej poszczególnych etapów, punktów węzłowych i wzajemnych między nimi powiązań. Czytelnik ma więc okazję nie tylko poznać miejsce poety w ówczesnym układzie sił literackich rosyjskiej emigracji, ale także prześledzić dynamikę i kierunki poszukiwań twórczych poety, specyfikę jego poglądów estetycznych i krytycznoliterackich. Analizie poddano poezję, publicystykę i prozę krytycznoliteracką Gomolickiego. Omówienia jego prac są wnikliwe i wielostronne, nierzadko wielostronicowe (dla przykładu: omówienie zbioru *Arion* liczy około ośmiu stron, poematu *Sowidiec* – bez mała dwadzieścia). Obejmują one swoim zasięgiem, poza problematyką, również kontekst historycznoliteracki, genezę tekstów, ich recepcję, a – w przypadku wierszy – także poetykę (wersyfikację, składnię, leksykę) oraz przebieg pracy nad poszczególnymi utworami, typowe dla Gomolickiego częste ich przeróbki. Wartość interpretacyjnych partii monografii podnosi dodatkowo fakt, że są one ilustrowane cytatami odpowiednich wierszy, podawanymi – z myślą o polskim czytelniku – nie tylko w oryginale, ale i w tłumaczeniu.

Ogromną zaletą *Metamorfoz...* jest dbałość o ukazanie powikłanych losów Gomolickiego w szerokim spektrum realiów politycznych, kulturalnych i historycznoliterackich epoki. Zadbanie o tego rodzaju kontekst jest oczywistym wymogiem prac literaturoznawczych, jednak w przypadku Gomolickiego drobiazgowo i zarazem z rozmachem nakreślone tło jego działalności literackiej ma szczególnie ważne zna-

czenie. Tworząc kalendarium życia i twórczości poety, Autorzy jednocześnie prowadzą czytelników przez meandry życia literackiego emigracji rosyjskiej „pierwszej fali” i rosyjsko-polskich kontaktów literackich międzywojnia, odkrywają wiele często zapomnianych epizodów i uczestników, wnoszą przez to cenny wkład w badania nad dziejami rosyjskiej emigracji w przedwojennej Polsce, zarówno w jej nurcie stołecznym, jak i prowincjonalnym. Dotyczy to w szczególności rozdziału pierwszego, „wołyńskiego”. Dygresje na temat Pantelejmona Juriewa, Michaiła Rekało czy Siergieja Rafalskiego, podobnie jak omówienia Dni Kultury Rosyjskiej w Ostrogu, znakomicie uzupełniają główny tok rozważań, wypełniają wciąż liczne luki w stanie badań nad literaturą rosyjskiej emigracji w Polsce. Warto przypomnieć, że o ile życie literackie Rosjan w Warszawie i na Kresach Północnych jest – za sprawą m.in. prac Tadeusza Zienkiewicza, Iwony Anny Ndiaye (Obłąkowskiej-Galanciak) i Piotra Mitznera stosunkowo dobrze zbadane⁶ – o tyle w przypadku Kresów Południowych, których Gomolicki był przedstawicielem do 1931 roku, zagadnienie to wciąż jeszcze czeka na swego odkrywcę.

Niewątpliwą zaletą monografii jest także jej język – unikający niepotrzebnej hermetyczności terminologicznej, dzięki temu przystępny dla czytelnika, niebędącego specjalistą, a zarazem spełniający wszelkie wymogi tekstu naukowego, precyzyjny, zdystansowany i przejrzysty.

Atutem *Metamorfoz...* jest ponadto bardzo rzetelny aparat badawczy. Autorzy przebadali m. in. państwowe i prywatne archiwa polskie, rosyjskie i ukraińskie, dotarli do wielu cennych źródeł: przedwojennej prasy polskiej i rosyjskiej, prywatnej korespondencji Gomolickiego, jego rozmaitych rękopiśmiennych notatek lub tekstów, które zachowały się w kilku zaledwie egzemplarzach (np. wspomniany już tom *Arion*). Biorąc pod uwagę tę niezwykle wartościową i pojemną literaturę przedmiotu, nie sposób nie wyrazić żalu, że nie została ona zebrana i uporządkowana w odrębnej części pracy.

Książka została wzbogacona o aneks, w którego skład weszły polskie przekłady wybranych utworów Gomolickiego z rosyjskiego okresu jego twórczości. Znalazły się tu m.in.: poemat *Warszawa*, opowiadanie *Nocne spotkania*, uhonorowane pierwszą nagrodą w konkursie literackim ogłoszonym w 1931 roku przez Związek Pisarzy

⁶ Zob. np.: T. Zienkiewicz, *Geografia rosyjskiego życia literackiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, [w:] *Wilno i Kresy Północno-Wschodnie. T. IV: Literatura. Materiały II Międzynarodowej Konferencji w Białymstoku 14-17.IX. 1994 r. w czterech tomach*, red. E. Feliksiak i A. Kieźuń, Białystok 1996, s. 155–176; I. Obłąkowska-Galanciak, *Из учопуи русскоу эмиграциу («Таверна поэтов».* Варшава 1921–1925), [w:] *Studia Rossica III. Literatura rosyjska na emigracji. Współcześni pisarze rosyjscy w Polsce. Frazeologia i frazeografia*, red. W. Skrunda i W. Zmarzer, Warszawa 1996, s. 77–81; I. A. Ndiaye, *Gorzkie gody... Publicystyczna i literacka działalność Dymitra Fitosofowa na emigracji*, Olsztyn 2001; P. Mitzner, *Warszawski „Domek w Kolumnie”.* Rekonstrukcja, Warszawa 2014.

i Dziennikarzy Rosyjskich w Polsce, kilka opowiadań (*Łochowska nr 32*, *Masza*, *Babcina choinka*) opublikowanych w przedwojennej rosyjskiej prasie emigracyjnej oraz fragmenty korespondencji poety z Sewerynem Pollakiem. Pomysł aneksu należy uznać, rzecz jasna, za znakomity, daje on bowiem okazję do poznania utworów trudnodostępnych, rozproszonych w przedwojennej prasie. Wybór tekstów jest w zasadzie reprezentatywny, choć pewien niedosyt budzi brak jakiegokolwiek tekstu z bogatej działalności publicystycznej Gomolickiego⁷.

Podsumowując należy stwierdzić, że zadanie przybliżenia postaci rosyjskiego twórcy i jego dorobku sprzed 1939 roku, przede wszystkim zaś specyfiki niełatwej, podlegającej częstym zmianom poezji, doczekało się w prezentowanej pracy nader rzetelnej realizacji. Z bardzo wysokim poziomem merytorycznym książki współgra także jej szata edytorska: *Metamorfozy...* mają twardą okładkę, zamieszczono w nich ilustracje Gomolickiego i jego żony, oraz zdjęcia rękopisów, linorytów i drzeworytów poety.

Ze względu na wieloformatowe, monograficzne potraktowanie tematu *Metamorfozy...* są pozycją pionierską na polskim rynku wydawniczym. W intencji Autorów ich praca ma poprzedzić „analizy i wznowienia [...] polskich tekstów Gomolickiego” (s. 9), umożliwić zajęcie „należnego mu miejsca w historii literatury polskiej” (s. 9). Należy mieć nadzieję, że niezwykle cenne wyniki badań P. Mitznera i L. Fleishmana zainspirują także polskich rusycystów. Prezentowana praca stanowi doskonały fundament naukowy dla podjęcia szczegółowych badań nad poezją Gomolickiego.

Jolanta Brzykcy
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

A. Wawrzyńczak, IMPERIALISTA, TECHNOKRATA, MISTYK. TWÓRCZOŚĆ LITERACKA I PUBLICYSTYCZNA ALEKSANDRA PROCHANOWA, Kraków: Scriptum, 2014, ss. 436.

Książka Aleksandra Wawrzyńczaka *Imperialista, technokrata, mistyk. Twórczość literacka i publicystyczna Aleksandra Prochanowa* jest odważną próbą zbadania i uporządkowania twórczości literackiej i publicystycznej znanego współczesnego rosyjskiego pisarza oraz redaktora naczelnego tygodnika „Zawtra”. Dr Wawrzyńczak z Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego postawił

⁷ Być może przyczyną tej decyzji był fakt, że w 2014 roku ukazała się książka P. Mitznera *Warszawski „Domek w Kołomnie”*, w której Autor zamieścił dwa teksty Gomolickiego: *Młoda literatura emigracyjna i Od pozarozumowości, poprzez milczenie...*